

بررسی تأثیر اقتصاد زیرزمینی بر تقاضای بازار کار ایران

تهمینه حضرتی^۱، علی رئیس پور^۲، محسن زاینده رودی^۳

۱- نویسنده مسوول: دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته اقتصاد، گرایش توسعه اقتصادی و برنامه ریزی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد واحد کرمان hazratitahmineh@yahoo.com

۲- استادیار گروه اقتصاد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد واحد کرمان raeispour@yahoo.com

۳- استادیار گروه اقتصاد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد واحد کرمان M_Roody2000@yahoo.com

چکیده:

امروزه می توان گفت که بخشی از اقتصاد کشورها به خصوص در کشورهای در حال توسعه، از اقتصاد زیرزمینی تشکیل شده است و فعالیت های اقتصادی به صورت زیرزمینی در حال افزایش است. فعالیت های زیرزمینی به عنوان یکی از ویژگی های اصلی بازار کار و نیروی کار به عنوان یکی از عوامل مهم تولید در نهایت خصوصیت و روند توسعه اقتصادی را تعیین می کند، در نتیجه ایجاد شرایط مناسب اقتصادی در بازار کار به منظور استفاده بهینه از نیروی کار به عنوان یکی از مناسب ترین روش های اقتصادی برای رسیدن به توسعه اقتصادی ضروری است. هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر اقتصاد زیر زمینی بر تقاضای بازار کار کشور ایران می باشد. این پژوهش از نظر روش تحقیق همبستگی، هدف، کاربردی و از نظر شیوه پژوهش تجربی می باشد در این پژوهش مدل براساس رگرسیون یک متغیر و با استفاده از روش حداقل مربعات معمولی (OLS) ساخته شده است. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که پارامتر مستقل مدل (اقتصاد زیرزمینی) رابطه ی مثبت با پارامترهای وابسته (تولید ناخالص داخلی، بیکاری و حداقل مزد) دارد در واقع با تغییر (افزایش) پارامتر مستقل، پارامترهای وابسته نیز تغییر (افزایش) می یابند.

واژه های کلیدی: اقتصاد زیرزمینی، تقاضای بازار کار، تولید ناخالص داخلی، حداقل مزد، بیکاری
طبقه بندی JEL: E۲۶, J۴۰, J۳۱, J۶۰

Effect of underground economy on labor market demand in Iran

Tahmine Hazrati, Dr. Ali Raispour, Dr. Mohsen Zayanderoodi

Abstract

Nowadays it can be said that part of the economy of countries, especially in developing countries, is underground economy and economic activities are progressing as underground. Underground activities are as one of the main property of labor market. Work force as one of the important factor of production ultimately determines the property and economic development process, so creating proper economic conditions in labor market in order to make optimal use of the work force as one of the most suitable method of economy is essential to achieve economic development. This study examines the impact of the underground economy on Iran's land market

demand during the period of ۱۳۶۲-۱۳۹۳. This study is applied by the correlation method and objective and also be empirical by research method. In this study, model based on a variable regression is built by using ordinary least square (OLS) method. The results showed that model independent parameter (underground economy) have positive relation with the dependent variables (gross domestic product, minimum wage, unemployment). In fact, by changing (increase) of independent parameter will change (increase) dependent parameter.

Keywords: underground economy, labor market demand, gross domestic product, minimum wage, unemployment
JEL : J۶۰, J۳۱, J۴۰, E۲۶

۱- مقدمه

امروزه فعالیت های اقتصاد زیرزمینی^۱ به عنوان حقیقتی از زندگی ما به شمار می روند. می توان گفت که بخشی از اقتصاد کشورها به خصوص در کشورهای در حال توسعه، از اقتصاد زیرزمینی تشکیل شده است بخش زیرزمینی با ویژگی هایی همچون احتیاج به هزینه کم، اتکای بیشتر به نیروی کار و کمی نیاز به مهارت و تخصص مشخص می شود. این بخش که در همه کشورهای جهان اعم از پیشرفته و در حال توسعه دیده می شود، معرف بخشی از فعالیت های اقتصادی است که برای فرار از محدودیت های وضع شده در قوانین و مقررات یا به علت نوع خاص فعالیت به طور پنهانی انجام می شود. گردآوری اطلاعات مربوط به فعالیت های اقتصاد زیرزمینی بیشتر به خاطر اینکه کسانی که در این حوزه فعالیت می نمایند تمایلی برای شناسایی توسط افراد ذیصلاح ندارند، بسیار مشکل است و در بیشتر موارد دارای تورش های زیادی از واقعیت می باشند. بدست آوردن آمارهای دقیق از میزان تخصیص منابع جامعه در اقتصاد زیرزمینی از این جهت می تواند مهم باشد که در سیاستگذاری های موثر و مفید اقتصادی خواه از لحاظ مقداری و یا دامنه گسترش آن برای ما بسیار ضروری می باشد. لزوما برنامه ریزی برای توسعه اقتصادی، نیازمند داشتن آگاهی از عملکرد عمومی اقتصاد کشور می باشد، اما در همه کشورها کمابیش از فعالیت های اقتصادی، به خاطر گریز از محدودیت های وضع شده در قوانین و مقررات کشور به صورت نهایی انجام می شود. حال تولید بر پایه بازار کالاها و خدمات چه قانونی و یا غیر قانونی که از شناسایی در ارزیابی رسمی تولید ناخالص داخلی^۲ فرار می کنند و آن را بر اساس ادبیات موجود اقتصادی، اقتصاد زیرزمینی می نامند (رئیس پور، ۱۳۸۱).

هیچ تعریف جامعی در مورد اقتصاد زیرزمینی وجود ندارد بنابراین در حالت کلی یک تعریف گسترده از اقتصاد زیرزمینی وجود دارد که به فعالیت هایی اطلاق می شود که به صورت قانونی و چه غیر قانونی انجام می گیرد، فعالیت های که خارج از حیطه

^۱ Underground economy

^۲ Gross Domestic Product (GDP)

اقتصاد رسمی در چهار بخش خانوار، غیررسمی، نامنظم و غیرقانونی قابل تفکیک است اما به وسیله روشهای استاندارد اندازه گیری استفاده شده در جمع آوری محاسبات درآمد ملی نمی توان آنها را محاسبه کرد. (شکیبایی و شادمانی، ۱۳۹۳).

و از آنجایی که انجام فعالیت های اقتصادی به صورت زیرزمینی و غیر رسمی در حال افزایش است پس از شکل گیری اقتصادهای مدرن فعالیت های غیر رسمی به عنوان یکی از ویژگی های اصلی بازار کار^۱ محسوب می شود نیافتن شغل رسمی، گریز از محدودیت قوانین و مقررات از جمله دلایل ورود افراد به بازارهای غیر رسمی است. توجه به اهمیت بازار کار و نقش مهمی که در ایجاد تعادل در اقتصاد دارند شناخت بازارهای کار را با توجه به ساختارها و ماهیت متفاوتی که دارند ضروری می دارد. بازار کار به عنوان حلقه ارتباطی بین طرف عرضه و تقاضای اقتصاد نقش مهمی را در به تعادل رساندن اقتصاد به عهده دارد، پیامدها و آثار اقتصادی-اجتماعی تعادل در بازار کار به نحوی است مورد توجه اقتصاددانان و سیاست گذاران است. یکی از پیامدهای مستقیم چنین تعادلی جلوگیری از هزینه و مخارج ایجاد شده در نتیجه بیکاری^۲ است. اشتغال^۳ به عنوان عاملی مؤثر در رشد اقتصادی^۴، توزیع درآمد، و حفظ کرامت انسانی است در مقابل بیکاری به عنوان ریشه بسیاری از ناهنجاری ها و پیامدها و تبعات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی میباشد در کنار بازارهای کالا، سرمایه و پول، بازار کار یکی از بازارهای مهم و پراهمیت محسوب می گردد و دارای نقشی محوری و اساسی در اقتصاد می باشد در دهه های اخیر بر اهمیت این بازار افزوده شده است و منابع انسانی پایه اصلی ثروت ملت ها را تشکیل داده و درمباحث توسعه، عامل مذکور یکی از عوامل مهم و تعیین کننده به شمار می آید. نیروی انسانی هم می تواند مولد تولید و درآمد و هم تحمیل کننده هزینه های فراوانی برای اقتصاد یک کشور باشد، که به شرایط و ویژگیهای بازار کار، ساختار جمعیتی بستگی دارد. بنابراین بازار کار دارای نقشی محوری و اساسی در اقتصاد می باشد (میرزایی و آقاجانی، ۱۳۸۸).

بررسی عوامل مؤثر بر تقاضای نیروی کار از جنبه برنامه ریزی نیروی انسانی بسیار اهمیت دارد به منظور استفاده بهینه از نیروی انسانی و افزایش درآمدهای افراد و بالطبع کاهش فقر در جامعه، لازم است فرصت های شغلی برای تمامی اقشار جامعه فراهم شود. ویژگی مهم بازار کار در ایران و سایر کشورها گسترش بخش غیر رسمی است. اشتغال در بخش غیر رسمی در طول دوره های تعدیل اقتصادی و یا دوره های گذار گسترش می یابد. هنگامی که شرکتها کوچک یا تعطیل می شوند کارگرانی که اخراج می شوند نمی توانند یک شغل جایگزین مناسب در بازار رسمی پیدا کنند بنابراین وارد اقتصاد و اشتغال غیر رسمی می شوند این موضوع بخصوص در کشورهایی که بیمه بیکاری و پرداخت خسارت به بیکاران وجود ندارد بیشتر به چشم می خورد. در دوره های گذار اقتصادی که ممکن است با افزایش تورم و کاهش خدمات عمومی همراه باشد خانوارها بخش غیر رسمی را در کنار فعالیت رسمی توسعه دهند امروزه بسیاری از بنگاه ها برای بهبود رقابت پذیری خود در بازارهای جهانی، به کاهش هزینه ها با استفاده از نیروی کار غیررسمی تشویق می شوند. این نوع شاغلان با کاهش هزینه نیروی کار بنگاه، به رقابت پذیری آن کمک می کنند (رنانی، همکاران ۱۳۸۹).

و از آنجایی که یکی از مهم ترین علل گسترش اقتصاد زیرزمینی وضعیت بازار نیروی کار می باشد با توجه به مطالب عنوان شده، هدف این مقاله مشخص کردن تاثیر اقتصاد زیرزمینی (بر سه متغیر اصلی تولید ناخالص داخلی، بیکاری و حداقل مزد^۵) تقاضای بازار کار ایران می باشد.

۲- مروری بر مطالعات انجام شده در زمینه اقتصاد زیرزمینی و بازار کار

در سطح جهان تحقیقات متعددی در زمینه اقتصاد زیر زمینی و بازار کار صورت گرفته است که برخی از آن ها در ادامه آمده است.

یکی از مطالعات صورت گرفته توسط انست و اشنايدر صورت گرفته است که آن ها در این مطالعه به بررسی حجم اقتصاد غیررسمی در ۶۷ کشور در سه گروه در حال توسعه، در حال گذار و توسعه یافته پرداخته اند (Schneider and Enste: ۲۰۰۰). برآورد آن ها که با استفاده از روش نهاده فیزیکی و روش تقاضای پول انجام شده است، نشان داد که اقتصاد غیررسمی حدود ۷۵ درصد تولید ناخالص ملی را در کشورهایی مانند تایلند و مصر در بر می گیرد. اما این رقم در مورد بسیاری از کشورهای آمریکای جنوبی بین ۲۵ تا ۳۳ درصد متغیر است.

^۱ Labour Market

^۲ Unemployment

^۳ Employment

^۴ Economic growth

^۵ Minimum Wag

میهای اقدام به بررسی رابطه بین اندازه اقتصاد سایه ای و رشد اقتصادی کشور رومانی در دوره ۱۹۹۰-۲۰۰۸ با استفاده از روش حداقل مربعات معمولی نمود. نتایج پژوهش نشان داد که بین اندازه اقتصاد سایه ای و رشد اقتصادی در کشور رومانی رابطه مثبت و معنا داری وجود دارد (Mihai:۲۰۰۸).

دل آنو اقتصاد غیررسمی را در ایتالیا طی دوره ۱۹۶۲ تا ۲۰۰۰ بررسی کرد. او که از معادله ساختاری بهره برد و سپس برای وارد کردن متغیرهای مرتبط با روابط اجتماعی، از روش شاخص های چندگانه - علل چندگانه استفاده کرد، حجم اقتصاد غیررسمی را در کشور مذکور حدود ۲۵ درصد تخمین زد (Del Anno:۲۰۰۳).

جی آن بغور و بتسی به بررسی افزایش تقاضا کار و بهره وری نیروی کار در غنا پرداخته اند، هدف پیشنهاد سیاست ها با هدف افزایش تقاضای نیروی کار و بهره وری نیروی کار در غنا می باشد. در این مطالعه از داده های پانل پنج صنایع تولیدی و داده های مقطعی شرکت در تمام بخش های اقتصادی استفاده می شود. داده های پانل دوره ۱۹۷۲-۱۹۸۴ را پوشش می دهد در حالی که داده های مقطعی در سال ۱۹۹۵ انجام شد. نتایج حاصل نشان داد که به آسانی قابلیت توجهی در جانشینی بین سرمایه و نیروی کار در صنایع وجود دارد (Baffour, Betsey:۲۰۰۱).

امینی در سال ۱۳۸۱، در مقاله ای به تحلیل عوامل مؤثر بر تقاضای نیروی کار در سطح ۱۴ بخش اقتصادی پرداخت. الگوی استفاده شده از نوع پویا بود که با شرایط رقابت ناقص هماهنگی داشت. براساس نتایج به دست آمده، تولید و هزینه های واقعی استفاده از نیروی کار و سرمایه بیشترین تأثیر را بر تقاضای نیروی کار دارند. در کل سیاست کاهش هزینه های واقعی استفاده از نیروی کار تأثیر مثبت بسیار کمتری بر تقاضای نیروی کار دارد.

شکیبایی و شادمانی در سال ۱۳۹۳ در مقاله برآورد اقتصاد سایه ای ایران (۱۳۸۶-۱۳۴۹) با استفاده از مدل سازی فازی چند مرحله ای، به این موضوع میپردازند که برآورد اندازه اقتصاد سایه ای همواره در تنظیم متغیرهای کلان اقتصادی و سیاست مالی، از اهمیت خاصی برخوردار بوده نتایج نشان میدهد که اثر گذاری تولید بخش خانوار بر روی اندازه اقتصاد سایه ای در ایران رو به کاهش است؛ بخش های نامنظم، غیر رسمی و غیرقانونی عوامل تأثیر گذار بر اندازه اقتصاد سایه ای می باشد.

بختیاری، خوب خواهی در سال ۱۳۹۰ به بررسی اشتغال ر بازار کار غیر رسمی و عوامل مؤثر آن در ایران (۱۳۵۱-۱۳۸۵) می پردازند. این پژوهش با استفاده از روش شاخص های چندگانه - علل چندگانه (MIMIC) با رویکرد حداقل مربعات جزئی به برآورد سهم شاغلان بازار کار غیر رسمی در ایران پرداخته است. محاسبات نشان میدهد که سهم شاغلان بازار کار غیر رسمی ایران در طی دوره ۳۵ ساله با فراز و نشیب های بسیاری همراه بوده و در مجموع روند صعودی را در سال (۱۳۶۹-۱۳۸۵) به همراه داشته، نتیجه برآورد نشان میدهد بار مالیاتی، تورم، حداقل دستمزدها تعیین کننده اصلی روند یاد شده بوده اند و توزیع درآمد و مصرف انرژی به شدت در این متغیر تأثیر می پذیرد.

اسفندیاری و همکاران در سال ۱۳۹۳ در مقاله بازار کار دوگانه در قالب یک چارچوب مدل تعادل عمومی پویایی تصادفی برای اقتصاد ایران، بیان می کنند که مطالعه حاضر علاوه بر تفکیک بازار کار به بخش رسمی و غیر رسمی، بنگاههای اقتصادی را نیز بر حسب نوع تابع تولید و نوع استفاده از نیروی کار به بنگاه رسمی و غیر رسمی تقسیم نموده است. نتایج حاصل از مطالعه نشان میدهد که بخش غیر رسمی بازار کار در ادوار مختلف کسب و کار همانند یک ضربه گیر عمل نموده و حرکت مخالف چرخه ای دارد همچنین با توجه به وجود چسبندگی دستمزد در الگو، پول در کوتاه مدت خنثی نبوده و بر متغیرهای واقعی اقتصاد تأثیر دارد.

شکیبایی و رئیس پور در سال ۱۳۸۶ در مقاله بررسی روند تحولات اقتصاد سایه ای در ایران: رویکرد DYMIMIC بیان میکنند که یکی از دغدغه های بسیاری از کشورها، رو به رو بودن با برخی فعالیت های اقتصادی است که عموماً از دید ناظران رسمی به دور مانده اند. در این مطالعه روش "شاخصهای چندگانه علل چندگانه پویا" که از جمله روشهای بررسی غیرمستقیم به شمار میرود و به واسطه بررسی اثرات همزمان متغیرها بر یکدیگر از محدودیتهای کمتری نسبت به سایر روشها برخوردار است برای اندازه گیری حجم و تحولات اقتصاد سایه ای در ایران بکار برده شده است. نتایج حاصل از این پژوهش بر گسترش این پدیده در ایران دلالت دارد.

۳- مبانی نظری

۳-۱- اقتصاد زیرزمینی

در ادبیات اقتصادی در مورد وجود بخش غیررسمی در کنار بخش رسمی، بحث های زیادی مطرح شده است و به طور کلی می توان گفت اقتصاد به دو بخش رسمی و غیررسمی تقسیم می شود. تا کنون تلاش های بسیاری برای ارائه تعریفی کامل از اقتصاد

زیرزمینی به گونه ای که بتواند همه جنبه های آن را در برگیرد تلاش های بسیاری، شده است. دشواری تعریف اقتصاد زیرزمینی ناشی از طبیعت متفاوت فعالیتهای اقتصادی مربوط به آن است.

فایگ^۱ در تعریفی از اقتصاد غیررسمی آن را به چهار دسته تقسیم می کند: غیر قانونی، گزارش نشده، ثبت نشده، غیررسمی (Fige: ۱۹۹۰). در تشریح هر یک از بخش ها باید چنین گفت؛ منظور از بخش غیر قانونی، همه فعالیت هایی هستند که از نظر قوانین یک کشور ممنوع می باشد. پدیده هایی چون قاچاق مواد مخدر از این دسته هستند. فعالیت هایی نظیر قاچاق کالا و فرار مالیاتی که معمولاً در پاسخ به سیاست های دولت صورت می گیرد، در بخش گزارش نشده قرار می گیرند. در مورد بخش ثبت نشده هم بهترین مثال، فعالیت خانه داری در منزل و فعالیتهای داوطلبانه می باشد. بخش غیررسمی هم شامل تولیدات جزئی می شود که با پیشرفت سیستم های ثبت اطلاعات به تدریج کاهش می یابند.

تانزی^۲ در تعریف بخش غیررسمی می گوید: " این بخش از اقتصاد به دلیل وجود برخی فعالیت ها که اندازه گیری و اخذ مالیات از آنها دشوار است همچون کار خانگی و نیز فعالیت های غیر قانونی و پنهانی به وجود می آید" (Tanzi: ۱۹۹۹).

توماس^۳ فعالیت های اقتصادی را به دو دسته کلی رسمی و غیررسمی تقسیم می کند و بخش غیررسمی را مجموعه فعالیت هایی می داند که به عللی در حساب های ملی نمی آیند. توماس فعالیت های اقتصاد غیررسمی را در چهار گروه قرار می دهد:

- ۱- بخش خانوار: این بخش کالاها و خدماتی تولید می کند که در همین بخش مصرف می شود
- ۲- بخش غیررسمی: در بسیاری از کشور های در حال توسعه علاوه بر تولیدات خانگی، در کنار تولیدات سنتی (عمدتاً در بخش کشاورزی) و بخش صنعتی مدرن بخش دیگری وجود دارد که مورد توجه اقتصاددانان است. با آن که فعالیت کسبه دوره گرد از بارزترین نوع این فعالیت ها است اما کارگاه های کوچک بدون کارگر که اغلب در خانه ها قرار دارند
- ۳- بخش نامنظم: تمام فعالیت های طبقه بندی شده در این بخش، کم و بیش نوعی از ماهیت غیر قانونی بودن مثل فرار از مالیات، فرار از مقررات (نظیر مقررات کار و رعایت تدابیر ایمنی در کارگاه) و تقلب در بیمه های اجتماعی و امثال آن را دارد.
- ۴- بخش غیر قانونی (جزایی، جنایی): همان طور که قبلاً اشاره کردیم، تولیدات بخش نامنظم، قانونی و مجاز است؛ ولی تولیدات بخش غیر قانونی شامل فعالیت ها و تولید کالاها و خدمات خلاف قانون نظیر دزدی، تولید مواد مخدر و ... می باشد (Tomas: ۱۹۹۹).

خلعتبری " منظور از اقتصاد زیرزمینی مجموعه ای از فعالیتهای مولد ارزش افزوده است که در قالب اقتصاد رسمی تعریف و گنجانده نمی شود. فعالیتهای خارج از بازار خانوار و سازمانهای غیر انتفاعی و نیز آنگونه از فعالیتهای بازار که به دلایل گوناگون دور از چشم مقامات باقی می ماند، مجموعه فعالیتهای سازنده اقتصاد زیرزمینی را به وجود می آورد" (khalatbari: ۱۹۹۰).

۲-۳- بازار کار

به طور کلی در فرایند حرکت کشورها از یک اقتصاد سنتی به سوی اقتصاد مدرن، بازار کار شکل میگیرد. از آنجا که تحرک بازار کار میتواند به عنوان یکی از شرایط لازم برای کارایی و تحرک سایر بازارها به شمار آید، وضع بازار کار به عنوان یکی از شاخص های رشد و توسعه اقتصادی در نظر گرفته میشود و نیروی کار به منزله مهمترین عامل تولید یاد می شود اگر تعادل بخشی بازار کار و تنظیم روابط کار از مهم ترین وظایف قوانین و مقررات کار تلقی شود، در این صورت قانون کار باید با ابتنا به مبانی نظری پذیرفته شده از بازار کار و روابط کار تدوین گردد.

الف) نظریه کلاسیکی

این نظریه با فرض رقابت کامل و انعطاف پذیری طرف های عرضه، تقاضا و دستمزد، تعادل بازار کار را نتیجه عدم مداخله دولت در بازار می داند. اقتصاددانان متقدم کلاسیک همچون (Smith, ۱۷۷۶)، (Ricardo, ۱۸۱۷)، (Mill, ۱۸۴۸) معتقد بودند که بیکاری غیرارادی در اقتصاد وجود نداشته و نوعاً بیکاری ارادی است. درخصوص ضرورت عدم مداخله دولت در اقتصاد، کلاسیک های جدید نیز همچون (Muth, ۱۹۶۱)، (Lucas, ۱۹۷۲) و (Sargent, ۱۹۷۶) با طرح اصل انتظارات عقلایی معتقد بودند که واحدهای اقتصادی هنگام تصمیم گیری نسبت به آینده به صورت عقلایی عمل می کنند، لذا سطح دستمزد مورد نظر بنگاه ها با ارزش انتظاری دستمزد برابر خواهد بود. بنابراین اشتغال در حدود نرخ طبیعی ثابت می ماند و ضرورتی به دخالت دولت در بازار

^۱ Fige

^۲ Tanzi

^۳ Thomas

کار نیست و چنانچه دولت با اعمال سیاست های پولی انبساطی در جهت مقابله با رکود اقتصادی و بیکاری در بازار کار عمل نماید این اقدام نه تنها تأثیری در کنترل بیکاری نخواهد داشت بلکه موجب افزایش نقدینگی و تورم خواهد شد .

(ب) نظریه کینزی

از نظر (Keynes, ۱۹۳۶) اگر در نظام سرمایه داری، دولت نظارت و مداخله ای در اقتصاد نداشته باشد، تعادل درآمد ملی ممکن است در سطحی پایین تر و یا بالاتر و به ندرت در سطح اشتغال کامل شکل گیرد . لذا غالباً اقتصاد با مقداری رکود و بیکاری و یا تورم روبه رو خواهد بود . از این رو دولت باید برای خروج از شرایط رکود اقتصادی و کاهش بیکاری، سیاست های انبساطی مبنی بر افزایش مخارج عمومی و کاهش مالیات ها و در شرایط تورم، سیاست های انقباضی همچون کاهش مخارج عمومی و افزایش مالیات را به طور اقتضایی اعمال نماید. اقتصاددانان کینزی جدید نیز، همچون (Mead, ۱۹۸۳) معتقدند که رکود تورمی معلول افزایش دستمزدهای ناشی از فشار اتحادی‌های کارگری بوده که دولت م یبایست، از دو نوع سیاست اقتضایی و جداگانه برای مهار تورم و مبارزه با بیکاری استفاده کند . بنابراین فصل مشترک دیدگاه های کینزی سنتی و جدید، ضرورت مداخله اقتضایی دولت در اقتصاد است .

(ج) نظریه مارکسیستی

مارکسیسم بازار کار را در نظام سرمایه داری، محلی برای استثمار نیروی کار تلقی می کند . مارکس با توجه به نظریه ارزش مبادله ریکاردو که قیمت را هزینه دستمزد مقدار نیروی کار صرف شده در کالا می داند، معتقد است که ارزش مبادله، ناشی از کار است . بدین معنی که ارزش یک کالا به وسیله کار صرف شده برای تولید آن تعیین می شود . بنابراین نیروی کار منبع ارزش اقتصادی است (Marx, ۱۸۷۶) . به عقیده مارکس، در نظام سرمایه داری تولید و گردش کالا، ارزش اضافی به وجود می آورد که این ارزش اضافی از طریق استثمار به جیب سرمایه دار می رود (Blank and Freedman, ۱۹۹۴) . راه حل پیشنهادی مارکسیسم برای جلوگیری از استثمار کارگران توسط کارفرما، حذف مالکیت خصوصی و شک لگیری مالکیت و مدیریت دولتی در بازار کار است .

۴- روش تحقیق و مدل سازی

این پژوهش از نظر روش تحقیق همبستگی ، هدف، کاربردی و از نظر شیوه پژوهش تجربی می باشد . برای جمع آوری مطالب مربوط به ادبیات موضوع از روش کتابخانه ای نظیر کتب، مجلات و سایت های رایانه ای استفاده شده است مقایسه تحلیل های رگرسیونی با استفاده از داده های محدود حسابداری و به کمک ضریب تعیین (R²) و آزمون F آزمون t ، انجام پذیرفته است . از ضریب تعیین جهت مقایسه میزان تبیین متغیر وابسته توسط متغیر مستقل استفاده شده است . معناداری کل مدل رگرسیون و ضرایب مدل نیز به ترتیب توسط آزمون F و آزمون T مورد بررسی قرار گرفته است .

۴-۱- مدل سازی

در این پژوهش مدل برای تجزیه و تحلیل تاثیر اقتصاد زیرزمینی (U) در متغیرهای اصلی برای بازار کار ایران در نظر گرفته شده است . که به تفکیک با متغیرهای تولید ناخالص داخلی (GDP) به عنوان یک متغیر ضروری ، نرخ بیکاری (RS) و حقوق و دستمزد خالص به طور متوسط ماهانه (SNL) بررسی میشود . روش تجزیه و تحلیل با استفاده از مدل سازی اقتصادی و روش اندازه گیری روش حداقل مربعات معمولی (OLS) ، و با استفاده از بسته نرم افزار EViews ۹.۰ .

بر این اساس، به تفکیک سه مدل رگرسیون یک متغیر ساخته شده است ، مانند:

$$Y_t = \alpha + \beta_i X_{it} + \varepsilon_t$$

(۱)

جایی که :

- Y_t متغیر وابسته

- α ضریب رهگیری

- β_i ضرایب شیب

- X_{it} متغیر مستقل

- ε_t متغیر تصادفی

- i تعداد متغیر ها

t- سری زمانی (۱۳۶۲-۱۳۹۳).

۱- مدل سازی تاثیر اقتصاد زیر زمینی در تولید ناخالص داخلی براساس رگرسیون یک متغیره :

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

جایی که در آن Y_t متغیر وابسته است _ GDP (تولید ناخالص داخلی)، α ضریب رهگیری، β ضریب شیب X_t متغیر مستقل _ U (سطحی از اقتصاد زیرزمینی ، به عنوان یک وزن از تولید ناخالص داخلی) ، ε_t متغیر تصادفی، i تعداد متغیرهای - ۱ ، و t فاصله زمانی (۱۳۶۲_۱۳۹۳) است.

مدل ریاضی خواهد شد :

$$GDP = \alpha + \beta U + \varepsilon_t \quad (3)$$

۲- مدل سازی تاثیر اقتصاد زیرزمینی در نرخ بیکاری براساس رگرسیون یک متغیره :

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

جایی که در آن Y_t متغیر وابسته است _ RS نرخ بیکاری ، α ضریب رهگیری، β ضریب شیب X_t متغیر مستقل _ U (سطحی از اقتصاد زیرزمینی ، به عنوان یک وزن از تولید ناخالص داخلی) ، ε_t متغیر تصادفی، i تعداد متغیرهای - ۱ ، و t فاصله زمانی (۱۳۶۲_۱۳۹۳) است.

مدل ریاضی خواهد بود :

$$RS = \alpha + \beta U + \varepsilon_t \quad (5)$$

۳- مدل سازی تاثیر اقتصاد زیرزمینی در شبکه متوسط حقوق ماهانه براساس رگرسیون یک متغیره :

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + \varepsilon_t \quad (6)$$

جایی که در آن Y_t متغیر وابسته است _ SNL (خالص متوسط حقوق ماهانه) ، α ضریب رهگیری، β ضریب شیب X_t متغیر مستقل _ U (سطحی از اقتصاد زیرزمینی ، به عنوان یک وزن از تولید ناخالص داخلی) ، ε_t متغیر تصادفی، i تعداد متغیرهای - ۱ ، و t فاصله زمانی (۱۳۵۳_۱۳۹۳) است.

مدل ریاضی خواهد شد :

$$SNL = \alpha + \beta U + \varepsilon_t \quad (7)$$

۵- تخمین مدل

تبلور اقتصاد زیرزمینی و افزایش سهم آن در اقتصاد هر کشور ، زمینه ساز ایجاد و بروز ظرفیت های بسیاری برای فساد اقتصادی است . یکی از دغدغه های اکثر کشورهای جهان این است که انجام فعالیت های اقتصادی به صورت پنهان و غیر رسمی در حال افزایش است پس از شکل گیری اقتصادهای مدرن فعالیت های غیر رسمی به عنوان یکی از ویژگی های اصلی بازار کار محسوب می شود نیافتن شغل رسمی، گریز از محدودیت قوانین و مقررات از جمله دلایل ورود افراد به بازارهای غیر رسمی است . توجه به اهمیت بازار کار و نقش مهمی که در ایجاد تعادل در اقتصاد دارند شناخت بازارهای کار را با توجه به ساختارها و ماهیت متفاوتی که دارند ضروری می دارد (بختیاری ، خوب خواهی، ۱۳۹۰).

و با توجه به تاثیری که اقتصاد زیرزمینی می تواند بر متغیرهای کلان اقتصادی در سطوح مختلف داشته باشد و همچنین با توجه به شرایط خاص آن بر متغیر های بازار کار در طول دوره زمانی ۱۳۶۲_۱۳۹۳ در کشور ایران به بررسی تاثیر اقتصاد زیرزمینی بر تقاضای بازار کار پرداخت. روش برآورد مورد استفاده حداقل مربعات معمولی می باشد. سپس با استفاده از آزمون های دیکی فولر و فیلیپس به بررسی پارامترهای مدل از لحاظ مانایی (ایستایی) پرداخته شده است ، زیرا نامانایی پارامترها چه در مورد داده های سری زمانی و چه در مورد داده های تابلویی باعث بروز مشکل رگرسیون کاذب می شود. برای اجرای بهتر این آزمون ابتدا هر پارامتر بر

روی زمان و عرض از مبدا مورد رگرسیون ساده (OLS) قرار می گیرد و در صورت معنا دار بودن به ترتیب از سه گزینه روند^۱، روند و عرض از مبدا^۲ و هیچکدام^۳ در اجرای ADF استفاده شده است، نتایج بدست آمده برای بررسی مانایی پارامترها به شرح زیر است:

پارامتر حداقل مزد در هر دو آزمون در سطح مانا نبوده است و در هر دو آزمون با یک مرحله تفاضل گیری مانا شده است؛
پارامتر تولید ناخالص داخلی (GDP) براساس آزمون دیکی فولر در سطح با عرض از مبدا ماناست و براساس آزمون فیلیپس در سطح نامانا است و با یک مرحله تفاضل گیری مانا شده است؛
پارامتر بیکاری در هر دو آزمون در سطح مانا است؛
پارامتر اقتصاد زیرزمینی در هر دو آزمون در سطح مانا نبوده است و در هر دو آزمون با یک مرحله تفاضل گیری مانا شده است.

در این پژوهش مدل برای تجزیه و تحلیل تاثیر اقتصاد زیرزمینی در متغیرهای اصلی بازار کار ایران (تولید ناخالص داخلی، بیکاری و حداقل مزد) در نظر گرفته شده است. بنابراین مدل تصریح شده در طول دوره زمانی ۱۳۶۲-۱۳۹۳ با استفاده از روش حداقل مربعات معمولی برآورد شده و سپس با استفاده از نتایج حاصل از برآورد نتایج به دست آمده مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت.

۵-۱- تخمین مدل و نتیجه گیری

پس از تخمین نتایج زیر حاصل شد، برای تمامی آزمونها و تخمین مورد نظر از نرم افزار EViews استفاده شده است.

نتایج حاصل از تخمین مدل

پارامترها	ضرایب تاثیر	خطای استاندارد	آماره t
تولید ناخالص داخلی	۰,۳	۰,۱۳	۲,۲۲
بیکاری	۰,۱	۰,۰۶	۲,۱۴
حداقل مزد	۱,۲	۰,۱۲	۹,۹

(منبع: یافته های تحقیق)

$$\begin{aligned} \text{Log U} \quad \text{Log GDP} &= 26/44 + 0/30 \cdot \log(s) & R^2 &= 0/15 & F &= 4/94 \\ \text{Log A} &= 1/20 \cdot \log(S) = 2/16 + 0/13 \cdot \log(S) & R^2 &= 0/16 & F &= 4/59 \\ & & R^2 &= 0/13 & & \end{aligned}$$

براساس نتایج به دست آمده از تخمینها توسط نرم افزار Eviews۹ پارامتر وابسته درصد تغییرات تولید ناخالص داخلی، بیکاری و حداقل مزد می باشد.

- $\log \text{GDP}$ ، ارتباط اقتصاد زیرزمینی و تولید ناخالص داخلی، بیانگر این است که یک درصد تغییر در S (اقتصاد زیرزمینی) باعث ایجاد ۰,۳ درصد افزایش شتاب در تولید ناخالص داخلی (GDP) می گردد که این اثر مثبت ۰,۳ درصدی بیانگر رابطه ی مثبت پارامتر S (اقتصاد زیرزمینی) با پارامتر وابسته (تولید ناخالص داخلی) می باشد. در واقع با افزایش اقتصاد زیرزمینی، تولید ناخالص داخلی در طول دوره مورد بررسی افزایش یافته است و این می تواند بیانگر این امر باشد که نه تنها افزایش اقتصاد زیرزمینی بد نیست بلکه می تواند به عنوان یک شک خوب به افزایش تولید ناخالص داخلی نیز کمک کند.

- $\log U$ ، بیانگر این است که یک درصد تغییر در S (اقتصاد زیرزمینی) باعث افزایش ۰,۱ درصدی در بیکاری می گردد و هم چنین رابطه پارامتر S (اقتصاد زیرزمینی) با پارامتر وابسته U (بیکاری) مثبت است. به این گونه که اگر اقتصاد زیرزمینی افزایش پیدا کند از انجایی که ورود به بخش زیرزمینی برای مردم جذابیت دارد مردم رسمی را رها می کنند و به سراغ کار های غیر

^۱ Trend

^۲ Trend & Intercept

^۳ None

رسمی می روند در نتیجه بیکاری رسمی در کشور افزایش پیدا می کند. در واقع با افزایش اقتصاد زیرزمینی، بیکاری رسمی در طول دوره مورد بررسی افزایش یافته است.

$\log A$ ، بیانگر این است که یک درصد تغییر در S (اقتصاد زیرزمینی) باعث ایجاد 1.2 درصد افزایش در A (حداقل مزد) می گردد و هم چنین رابطه ی پارامتر S (اقتصاد زیرزمینی) با پارامتر وابسته A (حداقل مزد) مثبت است. زیرا افرادی که در بخش رسمی بوده اند به دلایلی (درآمد بیشتر) متقاضی ورود به بخش غیررسمی می شوند و دولت برای اینکه بتواند افراد را در بخش رسمی حفظ کند حقوق آنها را افزایش می دهد. در واقع با افزایش اقتصاد زیرزمینی، حداقل مزد در طول دوره مورد بررسی افزایش یافته است.

R^2 در مدل به ترتیب برای پارامترهای تولید ناخالص داخلی، بیکاری و حداقل مزد برابر با 0.15 ، 0.16 و 0.13 می باشد. بیان گر این است که 13 ، 16 ، 15 درصد از تغییرات تولید ناخالص داخلی، بیکاری و حداقل مزد توسط متغیرهای توضیحی، توضیح داده شده است. \bar{R}^2 در مدل به ترتیب برای پارامترها تولید ناخالص داخلی، بیکاری و حداقل مزد برابر با 0.12 ، 0.13 و 0.13 که همان \bar{R}^2 تعدیل شده می باشد که بیانگر R^2 واقعی مدل است که از اثر داده های غیر واقعی آماری خالص سازی شده است.

- آزمون F که آزمون کلی رگرسیون (معنی داری) می باشد بالاتر از F جدول می باشد که بیانگر معنی دار بودن کلی رگرسیون و تمام پارامترهای توضیحی می باشد زیرا $Prob$ کمتر از 0.05 است. بر این اساس کلیه پارامترها در سطح 5 درصد معنادار می باشند.

- به منظور انتخاب وقفه بهینه جهت برداشتن همبستگی سریالی در میان پسماندها از معیار آزمون آکایک و معیار آزمون شوارتز استفاده شده است. وقفه بهینه زمانی است که این دو معیار کمترین مقدار در بین تبدیلات متفاوت سری زمانی را دارا باشند. (تغییراتی مانند تفاضل گیری و استفاده از لگاریتم طبیعی سری زمانی مورد نظر) براساس نتایج بدست آمده می توان نتیجه گرفت که معیار ارزیابی الگویی شوارتز و آکائیک در این پژوهش مناسب است.

- براساس معیار دوربین واتسون که بیان گر میزان خودهمبستگی مرتبه اول میباشد (چنانچه مقدار این آماره در بازه $1/5$ تا $2/5$ قرار گیرد. H_0 آزمون (عدم همبستگی بین خطاها) پذیرفته می شود و در غیر این صورت H_1 رد می شود (همبستگی بین خطاها وجود دارد). میزان معیار دوربین واتسون در این پژوهش به ترتیب برای پارامترهای تولید ناخالص داخلی، بیکاری و حداقل مزد $2/13$ ، $1/61$ و $2/26$ می باشد پس بیانگر عدم وجود خودهمبستگی بین خطاها است.

منابع

- 1) امینی، ع. (۱۳۸۳)، تحلیل عوامل موثر بر تقاضای نیروی کار در بخش های اقتصادی و پیش بینی اشتغال در برنامه سوم توسعه، مجله برنامه و بودجه شماره ۷۴.
- 2) اسفندیاری، م. دهمرده، ن. کاوند، ح. (۱۳۹۲)، بازار کار دوگانه در چارچوب یک مدل تعادل عمومی پویایی تصادفی برای اقتصاد ایران، فصلنامه پژوهشهای اقتصادی (توسعه پایدار)، سال چهاردهم، شماره اول، بهار ۱۳۹۳ صفحات ۲۳۸-۲۱۷.
- 3) بختیاری، ص.، خوب خواهی، خ. (۱۳۹۰)، در مقاله اشتغال ر بازار کار غیر رسمی و عوامل موثر آن در ایران (۱۳۵۱-۱۳۸۵)، دو فصلنامه علمی- پژوهشی، جستارهای اقتصادی، سال ۸، شماره ۱۵، صفحات ۱۱۷-۱۳۸.
- 4) رناتی، م.، طیبی، ک.، اربابیان، ش. (۱۳۸۹)، اشتغال غیررسمی و رقابت پذیری صنایع با فناوری پایین، مجله دانش و توسعه (علمی-پژوهشی) سال هفدهم، شماره ۳۴.
- 5) رئیس پور، ع. (۱۳۸۱)، برآورد اندازه اقتصاد سایه ای در ایران رویکرد DYMIMIC، پایان نامه کارشناسی ارشد.
- 6) شکیبایی، ع.، شادمانی، ق. (۱۳۹۳)، برآورد اقتصاد سایه ای ایران (۱۳۸۶-۱۳۴۹) با استفاده از مدل ساری فازی چند مرحله ای، فصلنامه پژوهشهای اقتصادی (توسعه پایدار)، سال چهاردهم، شماره اول، صفحات ۷۷-۵۹.
- 7) شکیبائی، ع.، رئیس پور، ع. (۱۳۸۶)، بررسی روند تحولات اقتصاد سایه ای در ایران: رویکرد DYMIMIC، فصلنامه پژوهش های اقتصادی، سال ۶، شماره ۳.
- 8) میرزایی، ح.، آقاجانی، ح. (۱۳۸۸)، تحلیلی بر تاثیر جهانی شدن بر بازار کار، فراسوی مدیریت، سال ۳، شماره ۱۰، صفحات ۲۴۱-۲۱۹.

9) Dell Anno, R., "Estimating the shadow economy in Italy: a Approach", Working paper, May ۲۰۰۳.

۱۰) Feige, E. L, A re- examination of the underground economy in the united states, IMF Staff Paper ۳۳, ۱۹۸۶.

۱۱) Gyan-Baffour,G & Betsey.(February ۲۰۰۱)," Increasing Labor Demand and Labor Productivity in Ghana ". African Economic Policy Discussion Paper Number ۵.

۱۲) Khalatbari F, A study about the nature and dimensions of the shadow economy in I.R. Iran, Papered for UNDP, ۱۹۹۴.

۱۳) Mutascu,M.(November ۲۰۰۸)," Shadow economy, economic growth and labor market - Romanian case ."MPRA Paper No. ۱۲۲۷۱, posted ۱۹. December ۲۰۰۸ ۰۰:۰۶ UTC .

۱۴) SCHNEIDER,F & DOMINIK H. ENSTE .(March ۲۰۰۰) , "Shadow Economies: Size, Causes,and Consequences". Journal of Economic Literature Vol. XXXVIII ,pp. ۷۷-۱۱۴ .

۱۵) Tanzi,V., "Uses and abuses of estimates of the underground economy. The economic journal, vol ۱۰۹, June ۱۹۹۹.

۱۶) H. Fleming Mattev, John Roman, And Graham Farrell, "The Shadow Economy". (Spring ۲۰۰۰), p. ۳۸۹.

۱۷) Tomas, J. "Quantifying the Black Economy: Measurement Without Theory, yet Again?", the Economic Journal, vol۱۰۹, ۱۹۹۹.

Archive of SID